

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Р. СІРКО,

здобувач кафедри цивільного права Національного Університету «Одеська юридична академія»

SUMMARY

In this article the general characteristic of the contract of transportation of cargo by railway transport and its legal regulation is given. The conclusion is drawn that contracts of transportation of cargo by railway transport belong to group of contracts on rendering of services, and the relations arising in this sphere are settled both the civil code of Ukraine, and special normative legal acts.

Key words: transportation contract, railway transport, railway (s), cargo.

В статье дается общая характеристика договора перевозки груза железнодорожным транспортом и его правовое регулирование. Сделан вывод, что договоры перевозки груза железнодорожным транспортом относятся к группе договоров об оказании услуг, а возникающие в этой сфере отношения урегулированы как гражданским кодексом Украины, так и специальными нормативно-правовыми актами.

Ключевые слова: договор перевозки, железнодорожный транспорт, железная дорога, груз

В статті надається загальна характеристика договору перевезення вантажу залізничним транспортом та його правове регулювання. Зроблено висновок, що договори перевезення вантажу залізничним транспортом відносяться до групи договорів про надання послуг, а відносини, що виникають у сфері транспортування вантажу залізничним транспортом, врегульовані як Цивільним кодексом України, так і спеціальними нормативно-правовими актами.

Ключові слова: договір перевезення, залізничний транспорт, залізниця, вантаж

Постановка проблеми. Становлення Української держави в умовах ринкових реформ сьогодні залежить від розв'язання багатьох правових проблем, у тому числі у сфері транспортних послуг. Транспорт є однією з найважливіших галузей національної економіки, від функціонування якої залежать усі сфери суспільного виробництва і соціальний клімат у державі.

Актуальність теми дослідження обумовлена особливим значенням перевезень вантажу залізничним транспортом для економіки України, та недосконалістю їх правового регулювання. Сьогодні обумовлює необхідність визначення та однозначного розуміння базових понять договору перевезення вантажу залізничним транспортом в умовах реформи цивільного права та формування нової системи зобов'язань; заповнення прогалин у дослідженні цього договору, що мають місце у вітчизняній літературі; визначення співвідношення норм чинного Цивільного, Господарського та кодекси України, Статуту залізниць України, які регулюють відносини перевезення вантажу залізничним транспортом.

Наведене обумовлює вибір теми дослідження, й свідчить про її актуальність як в теоретичному плані, так і з позицій договірної практики у сфері залізничних перевезень.

Медведев, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.І. Сафончик, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Р.Ш. Цинцадзе, Х.І. Шварц, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та інших.

Мета статті. Метою статті є науковий аналіз загальних положень договору перевезення пасажирів залізничним транспортом як окремого інституту договірних зобов'язань та аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері залізничних перевезень вантажу.

Викладення основного матеріалу. Цивільний кодекс України містить лише загальне визначення договору перевезення вантажу. Відповідно до ст. 909 ЦК України договором перевезення вантажу визначено такий договір, згідно з яким одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання ван-

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичну основу дослідження склали наукові праці таких правознавців, як С.С. Алек-

сєєв, А.Г. Биков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Г.С. Гуревич, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгіазаров, О.С. Іоффе, О.О. Карлов, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Д.А.

тажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [1].

У Статуті залізниць України взагалі немає визначення договору перевезення вантажу залізничним транспортом [2], виходячи із загальних засад, можна обґрунтувати необхідність визначення цього поняття та внесення відповідних змін у чинне законодавство України.

Змістом договору є умови (пункти), визначені на розсуд сторін і узгоджені ними, та умови, які є обов'язковими згідно з актами цивільного законодавства. Розвиток договірних відносин спрямований на детальну регламентацію прав і обов'язків сторін власне у тексті договору. Але існують основні права і обов'язки сторін цього договору, які мають бути визначені законом. Тому для повного і ґрунтовного визначення договору перевезення вантажу залізничним транспортом слід з'ясувати, які саме істотні умови зазначені у законодавстві та які є необхідними для укладення цього договору.

У ринковій економіці договір стає одним із найважливіших правових способів регулювання суспільних відносин, адже договір є згодою між сторонами для досягнення спільної мети та єдиного результату, який задовольнить всіх його учасників. Саме договір є першоджерелом волевиявлення, а закон лише регулює та визначає норми і правила поведінки у договірних відносинах. І лише воля сторін, виявлена і втілена у договірній формі, є основою і передумовою виникнення договору. Тому фізичні та юридичні особи можуть укладати договори, які відповідають їх особистим вимогам і не суперечать закону. Наприклад, договори перевезення укладаються за вільним волевиявленням сторони, яка бажає здійснити перевезення вантажу або

бути пасажиром, із багажем або без нього, і транспортною організацією, яка безпосередньо здійснює перевезення. Тобто, завдяки своєму вільному волевиявленню ці сторони укладають договір, який регулюється чинним законодавством України, досягають згоди щодо його додаткових умов і отримують взаємно бажаний результат – перевезення.

Договір – одна з центральних категорій цивільного права, який можна розглядати в широкому значенні у трьох аспектах: як підставу виникнення правовідносин, як власне правовідносини, що виникли на цій підставі, і як форму, що приймає відповідно правовідносини [3].

В даному випадку договір розглядається як підстава виникнення правовідносин, тобто юридичний факт, що лежить в основі зобов'язання, і є згідно із ст. 11 ЦК України підставою виникнення цивільних прав і обов'язків, як правомірної дії.

Договірні відносини регулюються чинним законодавством України, зокрема, Конституцією України [4], Цивільним і Господарським кодексами України [5], іншими законами та нормативно-правовими актами.

Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників (ст. 1 ЦК України). Підставою виникнення цивільних прав та обов'язків є дії осіб, передбачені актами цивільного законодавства, а також дії, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Найпоширенішою підставою виникнення цивільних прав і обов'язків є правочин, який є юридичним фактом та вольовими діями, спрямованими на досягнення певного результату,

тобто – це обставина, з настанням якої закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин. Залежно від кількості сторін правочину, воля яких є необхідною для його вчинення, закон поділяє правочини на односторонні та дво- чи багатосторонні договори.

Книга п'ята ЦК України “Зобов'язальне право” регулює правові відносини зобов'язання. Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають на підставах, визначених ст. 11 ЦК України, тобто на тих же підставах, що й усі інші цивільні правовідносини [6].

Глава 63 ЦК України регулює багато договірних відносин з надання послуг, як передбачені ним (перевезення, збереження, доручення тощо), так і не передбачені (освітні, медичні, консультаційні тощо). Сфера послуг є однією з найважливіших галузей економіки України, що розвивається динамічно і постійно. Окремі аспекти цих правовідносин врегульовані Конституцією України, але центральне місце у правовому регулюванні договірних відносин з надання послуг належить нормам цивільного права.

Вищезгаданою главою ЦК України закріплені основи регулювання зобов'язань із надання послуг, а в інших главах, присвячених окремим видам договорів з надання послуг (перевезення, транспортна експедиція, збереження, страхування, доручення тощо). Окремі питання, пов'язані з наданням послуг споживачам, які замовляють або мають намір замовити послуги для задоволення власних побутових потреб, вре-

гульовані Законом України “Про захист прав споживачів” [7].

За договором послуг одна сторона (виконавець) зобов’язується за завданням іншої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається у процесі вчинення певної дії або певної діяльності, а замовник зобов’язується оплатити надану послугу, якщо інше не встановлено договором. Це формулювання не гарантує можливості отримання матеріального (речового) результату.

За загальним правилом діяльність із надання послуг не породжує речового результату, цим вона і відрізняється від власне виконання робіт.

Послуги, де існує результат, невідокремлений від самої дії, і де відсутність результату свідчить про відсутність відповідних дій, регулюються договорами, виконання яких може підпорядковуватись режиму гарантованості результату як на підставі сутності договору (перевезення, доручення), так і власне угодою сторін. Гарантоване досягнення визначеного результату слід вважати можливим, насамперед у тих відносинах з надання послуг, у яких є суб’єкт, професійною діяльністю якого є надання послуг, а також на оплатній основі та в обмеженій кількості. Ці умови гарантують замовнику належне виконання і результат.

Слід зазначити, що суперечності між загальними нормами глави 63 Цивільного кодексу і спеціальними нормами про вказані у ньому види послуг, мають вирішуватися на користь спеціальних норм.

Одним із договорів про надання послуг є договір перевезення. Глава 64 ЦК України регулює відносини, що виникають у сфері перевезень. Відносини, що виникають у сфері транспортування вантажу, пасажирів, багажу і пошти врегульовані Цивільним кодексом України та спеціальни-

ми нормативними актами, що віддзеркалюють специфіку певних видів транспорту.

Крім ЦК України, до основних нормативно-правових актів у сфері залізничних перевезень належать: “Про залізничний транспорт” від 4 липня 1996 р. [8], “Про транспорт” від 10 листопада 1994 р. № 232/94-ВР [9], “Про транзит вантажів” від 20 жовтня 1999 р. № 1172-XIV [9], “Про перевезення небезпечних вантажів” від 6 квітня 2000 р. № 1644-III [10], Статут залізниць України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України 6 квітня 1998 р. № 457 тощо.

Відповідно до ст. 909 ЦК України договором перевезення вантажу визначено такий договір, згідно з яким одна сторона (перевізник) зобов’язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов’язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

У радянські часи до визначення в Основах цивільного законодавства СРСР 1961 р. поняття договору перевезення домінувала думка про плановість зобов’язань перевезення [11]. Закріплення у законодавстві поняття договору перевезення підтвердило істинність договірної природи зобов’язань перевезення. У чинному ЦК України прямо закріплені договірні засади зобов’язань перевезення.

У ст. 909 Цивільного кодексу міститься вказівка про те, що “законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору перевезення вантажу”. У законі прямо закріплено можливість врахування в договірних відносинах специфіку правового регулювання договору перевезення на кожному з видів транспорту. Правила перевезення

вантажів просто дублювали визначення договору перевезення вантажу, зазначене в ЦК України, не визначаючи при цьому особливостей і специфіки саме залізничного перевезення вантажу.

Договори про надання перевезення вантажу залізничним транспортом є двосторонньо-зобов’язуючим.

Сторонами договору перевезення вантажу залізничним транспортом є вантажовідправник та перевізник. Чинним законодавством України не передбачено будь-яких обмежень щодо суб’єктного складу, тому це можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Незважаючи на це, в цих правовідносинах фігурує і одержувач вантажу. Так, одержувач має прийняти доставлений вантаж без затримки, внести необхідну додаткову плату, а у випадку затримки буде нести відповідальність. Отже, у договірних відносинах бере участь і одержувач, який користується певними правами і несе зобов’язання, але він не бере участі в укладенні договору, тому не є стороною договору.

Визначення характеру відносин між учасниками перевезення, правовий статус одержувача викликає дискусії та спори і має велике практичне значення. Серед розмаїття точок зору на правовий статус одержувача можна виділити три основні напрями: одержувач як третя особа, на користь якої укладено договір; одержувач як основна особа в договорі, завдяки чому договір перевезення пропонується віднести до спеціальної сфери цивільних правовідносин; одержувач як одна сторона із відправником.

Зупинимось на моменті вступу одержувача у правовідносини. Одержувач вступає в договір у той момент, коли пред’являє перевізнику вимогу видачі вантажу. З цього моменту до нього переходять обов’язки відправника з оплати перевезення. Але, якщо одер-

жувач відмовиться від прийняття вантажу, відправник знову стає повноправним розпорядником вантажу. Тому деякі автори (М. К. Александров-Дольник, О. С. Іоффе, С. С. Алексеев) вважають, що відправник і одержувач є однією стороною в договорі перевезення, а перевізник – другою.

Таким чином, в даному випадку можна говорити про те, що у договорі перевезення вантажу залізничним транспортом одержувач вантажу, як правило, не є стороною договору, а є особою, на користь якої виконується даний договір. Враховуючи те, що у цьому договорі закріплені його права і обов'язки, але в його укладенні він участі не бере, то його можна охарактеризувати як особу, на користь якої укладено договір. А договір перевезення вантажу залізничним транспортом, у свою чергу, як такий, що укладений на користь третьої особи відповідно до ст. 636 ЦК України.

Договори перевезення вантажу залізничним транспортом можуть бути як консенсуальними, так і реальними, хоча законодавець прямо не вирішує це питання. Проте, якщо положення ч. 1 ст. 909 ЦК України в частині, що визначає зобов'язання перевізника доставити “довірений” йому другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення, розуміти як таке, що виникає лише після прийняття вантажу, то можна зробити висновок про встановлення законодавчої презумпції реальності договору перевезення вантажу. Проте існування такої презумпції, на нашу думку, не перешкоджає сторонам передбачити в договорі залізничного перевезення обов'язок прийняти вантаж для перевезення в майбутньому. У цьому випадку такий договір набуде ознак консенсуальності.

Зобов'язання перевізника виникають з моменту передачі йому вантажу вантажовідправником [12]. Проте, у такому випадку

перевізник залишається незахищеним відносно своїх витрат на підготовку транспортного засобу для перевезення, коли вантажовідправник не передав вантаж для перевезення. Вважаємо за цілком доцільне укладення організаційних договорів, якими передбачається оплата за підготовку транспорту до експлуатації або законодавчого конструювання даного договору не як реального, а як консенсуального, тобто такого, який вважається укладеним з моменту досягнення згоди між сторонами з усіх його суттєвих умов.

Таким чином, будь-які організаційні договори, тобто договори про організацію перевезення вантажу, за якими перевізник зобов'язується у визначені строки приймати, а відправник надавати для перевезення вантаж в обумовленому обсязі, із зазначенням об'ємів, строків та інших умов надання транспортних засобів, вантажу для перевезення, порядку розрахунків тощо, є двосторонніми, оплатними та консенсуальними.

Зобов'язання з перевезення не виникають, якщо вантаж не буде вручений транспортній організації [13]. Тому, договір перевезення вантажу вважається завершеним з того моменту, коли прийом вантажу, пред'явлений для перевезення, оформлений перевізним документом – вантажною накладною. Вручення вантажу – це дія, що свідчить про укладення договору. Це дає можливість кваліфікувати договір перевезення вантажу як реальний.

Договір перевезення вантажу є платним [14]. Про платність договору свідчить тип договору – договір надання послуги. Договори залізничного перевезення вантажу здійснюються за певну визначену плату, яку вантажовідправник зобов'язаний оплатити перевізнику. Внесення плати за перевезення – основний обов'язок

відправника, встановлений власне у визначенні договору. Оплатним договір перевезення є у зв'язку з тим, що за визначенням і своєю суттю оплата перевезення є основним прибутком перевізника і метою його підприємницької діяльності.

Виходячи з цих положень про договір перевезення вантажу, можна констатувати, що договір перевезення вантажу залізничним транспортом є двостороннім, реальним і оплатним.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40.
2. Статут залізниць України: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1998 № 457 // Офіційний вісник України. – 1998. - № 14.
3. Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право. Книга четвертая. – М.: Статут, - 2004. – С. 25
4. Конституція України: Закон України від 28.06.
5. Господарський кодекс України: Закон України від
6. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар/ За ред. С.О. Харитонова. – Х.: Одиссей. – 2010.
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 30.
8. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 51. – Ст. 446.
9. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 40.
10. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 28. – Ст. 222.
11. Основы гражданского законодательства Союза ССР и союзных республик: Утв. Верховным Советом СССР 8 декабря 1961 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – № 50.
12. Тарасов М.А. Транспортное право. – Ростов н/Дону, Изд-во Ростовского университета, 1968.
13. Основи правового регулювання на залізницях України/ За ред. М.В. Макаренка. – К.: КВЕТТ. – 2005. – С. 115.
14. Правове регулювання перевезень в Україні: Навчальний посібник/ За ред. С.О. Харитонова. – Х.: Одиссей. – 2006. – С. 75.